

Dr. Boštjan Laharnar
Narodni muzej Slovenije

SLOVENIJA V MLAJŠI ŽELEZNI DOBI

Boštjan Laharnar, PhD
National Museum of Slovenia

SLOVENIA IN THE LATE IRON AGE

IZVLEČEK

V članku je predstavljeno obdobje mlajše železne dobe v Sloveniji, torej čas zadnjih treh stoletij pr. n. št. To je bilo dinamično obdobje, ki ga je v začetku zaznamoval zaton predhodne halštatske in prevlada nove, latenske kulture. Latenska kultura je v dobršnem delu Evrope povezana s Kelti. Kelti so skupno ime za pisano paletu ljudstev, ki so krojila zadnja stoletja evropske prazgodovine. Čeprav so bile med njimi številne razlike, so usvojili primerljivo tehnološko znanje, gojili edinstven umetniški slog in govorili podobne jezike. Na območju Slovenije so živeli keltski Tavriski in Karni, znaten je bil vpliv keltskih Norikov. Kot tolikokrat v zgodovini so se tudi v mlajši železni dobi naši kraji znašli na stičišču, in sicer na stičišču med srednje-evropskimi Kelti in njihovimi sodobniki, npr. Kolapijani iz doline Kolpe. Kelti so bili kmetovalci, spretni poljedelci, odlični kovači, metalurgi in lončarji. Kovali so novce in trgovali. Proslavili so se kot pogumni bojovníki. Mlajša železna doba se na Slovenskem konča z rimsko osvojitvijo, vojaškim porazom keltskih plemenskih zvez v boju proti Rimljanom in priključitvijo keltskih kraljestev rimski državi.

Ključne besede: Slovenija, arheološka najdišča, mlajša železna doba, latenska kultura, Kelti

ABSTRACT

The article presents the period of the Late Iron Age in Slovenia, i.e. the last three centuries B.C. It was a dynamic period, characterised at first by the decline of the previous Hallstatt culture and the dominance of the new, La Tène culture. In the better part of Europe, the La Tène culture was associated with the Celts. The Celts is a collective name for a varied collection of peoples who shaped the last centuries of European prehistory. Despite the many differences between them, they developed comparable technical knowledge, fostered a unique artistic style, and spoke similar languages. The area of Slovenia was populated by the Celtic Taurisci and Carni; the influence of the Celtic Norici was substantial. As many times throughout history, in the Late Iron Age our parts again found themselves at a crossroads, namely at a crossroads between the Central European Celts and their contemporaries, e.g. the Colapijani from the valley of the Kolpa River. Celts were farmers, skilled cultivators, excellent blacksmiths, metallurgists and potters. They minted coins and engaged in trade. They made a name for themselves as brave warriors. The Late Iron Age in Slovenia ended with the Roman conquest, the military defeat of the Celtic tribal unions in the battle against the Romans, and with the annexation of Celtic kingdoms to the Roman Republic.

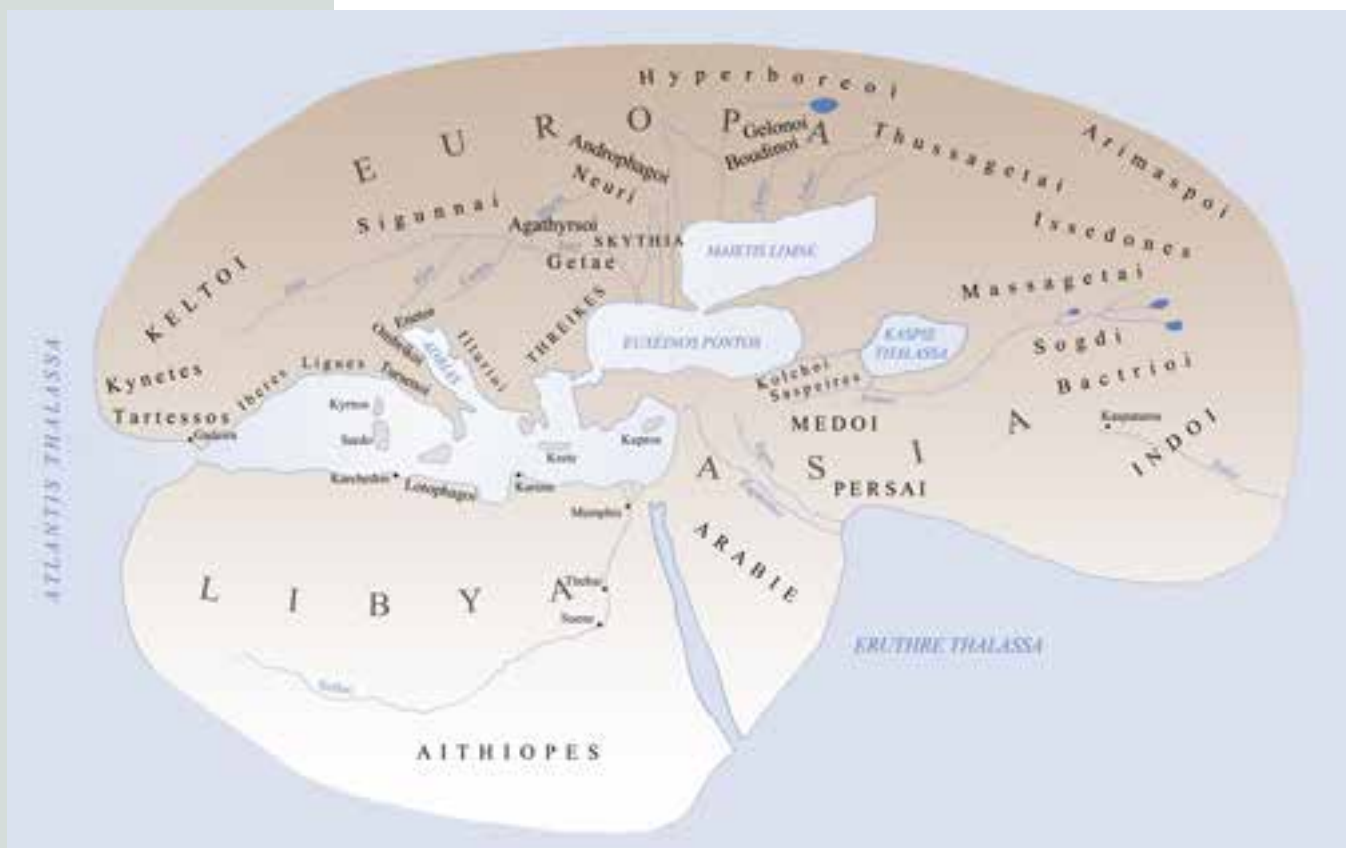
Keywords: Slovenia, archaeological sites, Late Iron Age, La Tène culture, Celts

UVOD

Prostrana območja severno od Alp, z večjim delom Zahodne Evrope ter predvsem prostor ob srednjem toku reke Ren, v osrednji in vzhodni Franciji ter Švici so v 6. in 5. stoletju pr. n. št. obvladovale velike nasebine. Zgradili so jih na planotastih vzpetinah z dobro strateško lego, po navadi blizu rečnih tokov, in jih obdali z obzidji. To so bila politična, gospodarska, kulturna in religijska središča. Zraven njih so zrastle predmestja, vasi in posamezne kmetije.

Število prebivalcev se je povečalo in ljudje so se naselili tudi v odročnejših in manj rodovitnih predelih. Nastale so izrazito razslojene družbe, ki so jim vladale vojaško-aristokratske elite in jih prepoznamo v predmetih ter opremi iz bogatih grobnic pod zemljenimi gomilami. V njih so arheologi našli ostanke štirikolesnih voz, razkošno bronasto in keramično posodje ter na stotine primerkov nakita iz zlata, brona in jantarja.

Ljudje iz teh krajev so trgovali med seboj z ljudstvi Britanskega otočja, Baltika ter Skandinavije. Navduševali so se nad dobrinami sredozemskih kultur in uvažali etruščanske bronaste posode, grško slikano lončenino in vino. Vladar Heuneburga, nasebine ob zgornji Donavi, navdušen nad arhitekturo sredozemskih mest, je kraj obdal z obzidjem iz glinenih opek, sušenih na soncu. Toda vremenske razmere so mediteransko gradnjo kmalu načele in obzidje so obnovili na tradicionalen način.

Karta sveta, kot ga je poznal in opisoval starogrški zgodovinar Herodot (okoli 450 pr. n. št.). V Zahodni Evropi in ob izviru Donave (Istros) je omenil Kelte (grško *Keltoi*). (Vir: Laharnar, Turk, 2017, str. 142, sl. 165. Predloga: Boštjan Laharnar, risba: Vesna Svetličič.)

Grški učenjaki so skrivnostne prebivalce iz mest onkraj alpskega loka imenovali Kelti. Zgodovinar Hekataj iz mesta Milet je okrog leta 500 pr. n. št. kot *Keltoi* imenoval prebivalstvo iz zaledja grške kolonije Masalijs (Marseille v južni Franciji). Herodot, oče zgodovine, ki je pisal sredi 5. stoletja pr. n. št., pa omenja Kelte onkraj Herkulovih stebrov (ožina Gibraltar) in ob Atlantski obali. Herodot še zapiše, da reka Istros (Donava) izvira pri Keltih in nato teče po sredini Evrope.

POJAV LATENSKE KULTURE IN KELTSKE SELITVE

Ime Kelti je po grških zapisih postalo sinonim za železnodobne prebivalce srednjega Porenja, vzhodne Francije in severozahodne Švice, pa tudi za skupnosti železnodobne Češke, Moravske, Slovaške ter avstrijsko Solnograško, Nižje Avstrijsko in Gradiščansko.

Kelti nikoli niso bili eno samo in enotno ljudstvo. Šlo je za pisano paletto najrazličnejših skupin in plemen, ki so med seboj le redko sklepala zavezništva. Keltska ljudstva so se razlikovala po običajih in posebnostih, a imela so podobno družbeno ureditev, gospodarstvo, tehnološko znanje, vojaško opremo, umetnost, religijo in jezik.

Na območjih zgodnjih Keltov je v začetku 5. stoletja pr. n. št. prišlo do nastanka kulturnega fenomena, ki ga označujemo s pojmom latenska kultura. Imenujemo jo po arheološkem najdišču La Tène ob jezeru Neuchâtel v Švici, kjer so prvič našli zanjo značilne predmete.

Latensko kulturo razumemo kot gibanje, podobno kot npr. gotiko, renesanso ali barok, ki je sovpadlo z izrazitimi družbenimi in socialnimi spremembami. Posledice teh sprememb so bile korenite. Srednjeevropska naselbinska središča, med njimi omenjeni Heuneburg, so propadla, nekatera so bila nasilno uničena, divjale so vojne in ljudje so se razseljevali.

Ni povsem jasno, kaj je povzročilo tako dramatične dogodke, a vzrokov je bilo najbrž več. Med njimi je bila verjetno prenaseljenost in morda pritisk germanskih plemen s severa. Klimatološke raziskave nakazujejo, da je prišlo do znatne ohladike in poslabšanja podnebnih razmer, kar je povzročilo zaporedje slabih letin. V gosto naseljenih obrečnih nižinah, kjer je bilo poljedelstvo najpomembnejša panoga, je zavladala lakota in sledil je boj za obdelovalno zemljo.

Ta dogajanja je spremljal nastanek močnega vojaškega sloja, ki je vpeljal nove oblike orožja in načine bojevanja. Keltski vojščaki so uporabljali dolge železne meče, udarne bojne nože, sulice, velike ščite, čelade in dvokolesne bojne vozove.

Sočasno z vojaško reformo je vzniknila nova upodabljajoča umetnost, ki se je zelo

Keltski poglavar Bren zre v razkošno rimsko hišo. Tako si je keltsko plenjenje Rima leta 387 pr. n. št. predstavljal slikar Paul Jamin (1893). (Vir: Wikipedia; sliko hrani Musée des beaux-arts v francoskem mestu La Rochelle.)

razlikovala od umetniškega ustvarjanja predhodne halštatske kulture starejše železne dobe. Značilno keltsko umetnost prepoznamo v nenavadnih, pogosto strašljivih podobah domišljijских bitij, ki so skrita ali prepletena s prikazi rastlinskega ali geometrijskega okrasja. Tako so krasili orožje, nakit, posodje in kiparske izdelke. Simbolika keltske umetnosti je bržkone v veliki meri odražala verske predstave, ki so se vzpostavile z nastankom nove religije.

Večje in manjše skupine Keltov, od posameznikov in manjših skupin do celotnih ljudstev, so začele prodirati prek Alp proti jugu. Nekateri so iskali manj poseljena območja in obdelovalno zemljo, druge je pritegnil glas o bogastvu sredozemskih dežel. Keltske selitve so pretresle tedanjo Evropo in o njih so pisali rimski in grški kronisti. Izstopata dve letnici. Leta 387 pr. n. št. so vojščaki keltskega ljudstva Senonov oplenili Rim, dobro stoletje pozneje, leta 279 pr. n. št., so Kelti vdrl v Grčijo in skoraj dosegli znamenite zakladnice grških mestnih držav v Delfih. Del Keltov je izpred Delfov prodr do območja današnje Ankare in Anatolije, kjer jih poznejši viri imenujejo Galačani.

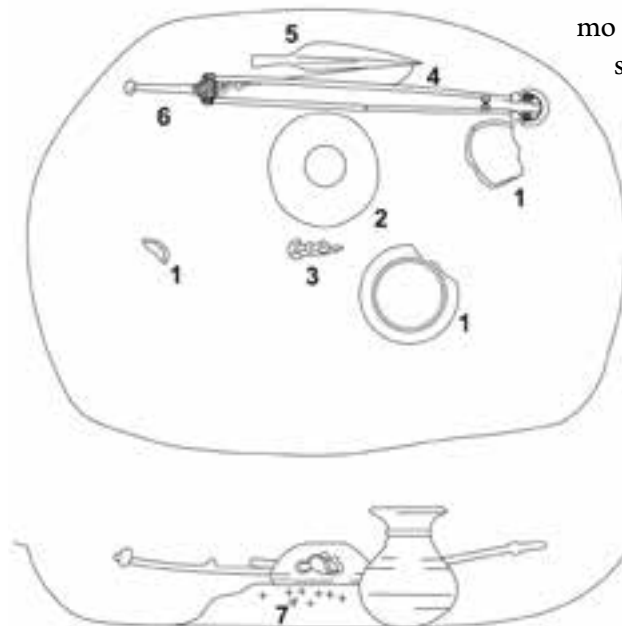
Poleg premikov večjih skupin Keltov, ki jih beležijo zgodovinska poročila, so potovali tudi posamezniki. To so bili trgovci, rokodelci, atašeji in razni avanturisti. Keltska delegacija je leta 324 ali 323 pr. n. št. prispela vse do Babilona, kjer jih je sprejel Aleksander Veliki. Kelti so se od 4. stoletja pr. n. št. udinjali kot najemniki v vojskah sredozemskih vladarjev. Tako so posamezni keltski predmeti, npr. nakit in orožje, zašli daleč od območij, ki so jih večinsko poseljevala keltska ljudstva.

ZAČETEK MLAJŠE ŽELEZNE DOBE V SLOVENIJI

Bronaste gumbe grozečega videza so našli v grobovih blizu Šmarjete na Dolenjskem. Gumbi so primer umetniškega ustvarjanja zgodnjih Keltov. Na Dolenjsko so prišli kot uvožen eksotičen predmet iz krajev severno od Alp ali pa gre za izdelek dolenjskega mojstra, ki se je že navduševal nad latenskimi slogom. 4. stoletja pr. n. št. (Hrani: Narodni muzej Slovenije. Foto: Tomaž Lauko.)

Velike družbene spremembe, ki so v 5. stoletju pr. n. št. zajele skupnosti starejše železne dobe severno od Alp in pripeljale do propada zahodnohalštatskih središč, latenske kulture z vojaško in kulturno reformo ter keltske selitve, halštatskih skupnosti na območju Slovenije niso zajele. Dolenjska halštatska skupnost, osrednja skupina v starejši železni dobi na Slovenskem, je doživela v tem času vrhunec svojega razvoja. Prebivalci Magdalenske gore, Vač, Stične in Novega mesta so trgovali z Veneti in Etruščani v Italiji, vpeti so bili v ustvarjalni krog situlske umetnosti in prav v tem času je bila narajena znamenita bronasta vedrica – situla z Vač.

V Srednici pri Ptujju so našli grob bojovníka iz prve generacije keltskih prišlekov na območje današnje Slovenije. Risba prikazuje lego predmetov v grobu: 1-2 lončene posode, 3 zaponka, 4-5 nož in sulična ost, 6 meč. (Vir: Kavur, Lubšina Tušek, 2016, str. 90, sl. 33.)

V Kobaridu so arheologi našli na zakop več konjskih skeletov. Med kostmi so ležali meči, sulične osti, deli ščitov in drugi predmeti iz časa okoli leta 300 pr. n. št. Konji so pripadali zahodnoevropski oz. keltski vrsti konj. Tudi glavnina odkritih predmetov je značilna za Kelte. (Vir: Mlinar, Gerbec, 2011, str. 32, sl. 14.)

Ob koncu 5. in v 4. stoletju pr. n. št. so imeli halštatski knezi vedno več stikov tudi z zgodnjimi Kelti onkraj Alp. Zlasti so se navduševali nad keltskimi vojaškimi novostmi in eksotičnimi izdelki umetne obrti, zato so se pri njih večkrat oskrbeli z dolgimi meči, oklepi, čeladami in nakitom. Morda so s Kelti sklenili ugoden diplomatski dogovor, saj keltski vpad v Italijo naših krajev ni prizadel. A ne za dolgo, v zadnjih desetletjih 4. stoletja pr. n. št. so tudi za skupnosti jugovzhodnih Alp in njihovega obrobja nastopili novi časi.

Prvi Kelti v Sloveniji so se naselili na ravninah ob Muri in Dravi. To so bile poljedelske družine, ki so ob koncu 4. stoletja pr. n. št. prišle iz nižin vzhodne Panonije in so bile del večjih premikov prebivalstva v Karpatskem bazenu in proti osrednjemu Balkanu. Njihova naselitev je bržkone potekala mirno, saj je bila Štajerska vse od propada tukajšnjih halštatskih skupnosti okoli leta 600 pr. n. št. le redko poseljena. Keltski naseljenci so zgradili manjše zaselke in vasi, v njihovi bližini so uredili grobišča. Vaščani so bili kmetje, obdelovali so polja, a med njimi so bili tudi vojščaki; grob enega od njih so arheologi odkrili blizu današnjega Ptuja.

Naseljevanje Keltov in širjenje latenske kulture je zelo spremenilo družbene razmere v dolenskih halštatskih skupnostih. Po arheoloških raziskavah ugotavljamo, da so se stara ureditev in tradicionalna razmerja porušili. Prevladale so drugačne verske predstave. Opustili so pokopavanje umrlih v gomile, umrle so začeli sežigati in njihov

pepel pokopavati na planih grobiščih. Grobišča so uredili ob starih grobnih gomilah ali na povsem novih lokacijah. Med najdbami iz grobov prevladujejo predmeti, tj. orožje, nakit in drugi deli noše, ki so bili značilni za Kelte, pa tudi tradicionalno keramično posodje. Ni povsem jasno, kaj to pomeni. Morda so keltski prišleki povsem nadvladali domače skupnosti, morda so se z njimi zlili, morda pa so latensko kulturno reformno izpeljale kar domače elite. Verjetno gre za preplet naštetih možnosti, ki so po letu 300 pr. n. št. pripeljale do izoblikovanja nove identitete prebivalcev Dolenjske v mlajši železni dobi.

Sočasno z naseljevanjem Keltov na Štajerskem in uveljavljanjem latenske kulture na Dolenjskem so Kelti prodrli v Posočje. Njihove sledove, npr. zakop konjev in orožja iz Kobarida, povezujemo z bojovniškimi odpravami, ki so si utirale poti prek Alp v bogato Italijo in se na poti zapletale v spopade s prebivalci alpskih dolin. Čeprav uveljavitev latenske kulture v Posočju ter na Krasu in Notranjskem ni bila izrazita, so tudi za skupnosti teh krajev s 3. stoletjem pr. n. št. nastopile dramatične spremembe. Izrazito se je zmanjšalo število prebivalstva in središča, kot je bilo na Mostu na Soči, so doživela zaton.

Zemljevid območja današnje Slovenije in bližnje okolice v 2. in 1. stoletju pr. n. št. Večji del današnje Slovenije so naseljevali Tavrski oz. pripadniki njihove zveze plemen, ob Kolpi so živeli Kolapijani, zahodna Slovenija je bila v rokah Karnov, v Posočju so morda živeli Ambisonti, na Koroškem je bilo središče Noriškega kraljestva. V tem času so prvič v zgodovini zapisali poimenovanja večjih rek ter imena Oera (Nanos, prelaz Razdrto), Mons Albus (Snežnik) in Lugeon (Cerkniško jezero). (Vir: Laharnar, Turk, 2017, str. 146, sl. 167. Predloga: Boštjan Laharnar, zemljevid: Vida Bitenc.)

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA IN KELTI NA OBMOČJU DANAŠNJE SLOVENIJE

Mlajša železna doba na območju Slovenije obsega obdobje od leta 300 pr. n. št. do zadnjih desetletij pr. n. št. Po obdobju velikih družbenih preskov, ki so zaznamovali zaton halštatske in nastop latenske kulture in pomenijo prelom med starejšo in mlajšo železno dobo, je sledila ureditev družbenih in političnih razmer. Glede na geografsko razprostranjenost, arheološke in zgodovinske vire ločimo v Sloveniji štiri t. i. kulturne skupine mlajše železne dobe. To so mokronoška, viniška, notranjsko-kraška in idrijska skupina. Iz 2. in 1. stoletja pr. n. št. imamo najstarejše zapise grških in rimskih piscev o naših krajih, ki so zapisali imena nekaterih rek, gora, prelazov in ljudstev. To nam omogoča izris prve politične karte Slovenije in povezavo arheoloških skupin z ljudstvi, ki jih omenjajo viri.

MOKRONOŠKA SKUPINA

Mokronoška skupina obsega osrednjo in vzhodno Slovenijo ter severni del Bele krajine. Ime je dobila po najdišču Mokronog, kjer so leta 1885 izkopali več žganih grobov z značilnimi latenskimi predmeti. Med njimi so dolgi meči, pasne verige za njihovo obešanje, sulične osti, bojni noži in deli ščitov.

Orožje iz grobov bojevnikov 3. in 2. stoletja pr. n. št. v Mokronogu: meč, ročaji in srednji deli ščitov, bojna noža, sulične osti in pasne verige za obešanje meča. (Hrani: Narodni muzej Slovenije. Foto: Uroš Acman.)

Na zgornjem delu nožnice enega od mečev iz Mokronoga je vrezan značilen latenski okras. Meč je večkrat zvito. Zvito, namerno uničeno in polomljeno orožje so običajne najdbe v grobovih keltskih bojevnikov. Kelti so verjeli, da s smrtjo bojevnika umre tudi njegovo orožje. (Hrani: Narodni muzej Slovenije. Foto: Tomaž Lauko.)

Risarska rekonstrukcija keltskega bojevnika (Vir: Laharnar, Turk, 2017, str. 173, sl. 200. Predloga: Neva Trampuž Orel, risba: Igor Rehar.)

Bronasti pasni sklepanec iz Valične vasi in deli sklepancev iz drugih najdišč mokronoške skupine. S sklepanci so si Keltinje stisnile obleko v pasu. (Hrani: Narodni muzej Slovenije. Foto: Tomaž Lauko.)

Zaklad keltskih srebrnikov z brega reke Ljubljanice pri Bevkah. Dva srebrnika so skovali Noriki, večino pa Tavrski. Novce so zakopali na koncu 1. stoletja pr. n. št. (Hrani: Narodni muzej Slovenije. Foto: Tomaž Lauko.)

Štirje keltski meči iz reke Ljubljanice so iz 2. ali 1. stol. pr. n. št. (Hrani: Narodni muzej Slovenije. Foto: Tomaž Lauko.)

Med meči izstopa primerek v nožnici, ki je okrašena z vrezanim prepletom krivulj. Tako okrašene meče in druge predmete so odkrili na območju od Britanskega otočja in Francije do Madžarske in Balkana, kar kaže na izjemno priljubljenost latenskega sloga v tedanji Evropi.

Pomembna najdišča mokronoške skupine so tudi drugod na Dolenjskem in v Posavju, na Celjskem, drugod na Štajerskem in v Prekmurju. Izstopajo Novo mesto, kjer so našli več kot 700 mlajšeželeznodobnih grobov, ter sodobno raziskana najdišča v Dobovi in Brežicah z odlično ohranjenim orožjem in deli bojnih vozov. Po teh najdbah in opisih pri antičnih piscih lahko rekonstruiramo podobo keltskega vojščaka. Glavno orožje Keltoev je bil meč, uporabljali so tudi sulice in udarne nože ter velik ovalen ščit. Obleko in vojaško pregrinjalo so si zapenjali z železnimi zaponkami, urejali so se z britvami in škarjami. Kot pravi pisec Diodor s Sicilije (1. stoletje pr. n. št.), so imeli svetle lase, kar so radi poudarili tako, da so si jih umivali v apneni vodi in česali nazaj.

Ženske mokronoške skupine so nosile podoben nakit kot njihove halštatske predhodnice: zaponke, ogrlice, zapestnice in nanožnice. A po obliki je njihov nakit povsem sledil latinski modi, najbolj je podoben nakitu Keltin v Panonski kotlini. Zelo priljubljeni so bili bronaste in srebrne zaponke, steklene zapestnice in bronasti pasni sklepanci.

Družbena vloga keltskih žensk je bila najbrž med posameznimi skupnostmi različna. Bogastvo iz ženskih grobov zgodnjih Keltoev v ničemer ne zaostaja za najbogatejšimi moškimi grobovi, kar nakazuje precejšnjo enakopravnost med spoloma. Keltinje so bile tudi vladarice. Diodor s Sicilije je napisal, da Keltinje za svojimi možmi ne zaostajajo ne po velikosti ne po moči. Gaj Julij Cezar (100–44 pr. n. št.), ki se je vojskoval z Galci (tako so Rimljani imenovali Kelte) na območju današnje Francije, pa poroča,

da je imel pri Keltih mož oblast nad življenjem in smrtjo žene in otrok. Dodaja pa, da je mož po poroki prispeval k doti enako vsoto kakor žena in njuna deleža sta bila skupno premoženje.

Gospodarska moč mokronoške skupine je temeljila na nahajališčih železove in drugih rud na Koroškem in Dolenjskem ter na rodovitnih poljedelskih območjih posavskih, štajerskih in prekmurskih nižin. Pomembno vlogo je imel nadzor nad potekom trgovskih poti, ki so povezovala zaledje severnega Jadrana in jugovzhodne Alpe s Panonijo in Balkanom.

Arheologi menijo, da meči, razno orožje in drugi predmeti iz Ljublanice niso bili izgubljeni, ampak so jih namerno odvrgli v reko. Ilustracija prikazuje skupino keltskih Tavriskov ob darovanju meča reki. Darovanja so bila verjetno povezana z verskim obredjem po končanih bitkah. (Vir: Gaspari, 2009, str. 73. Predloga: Andrej Gaspari, risba: Igor Rehar.)

Osrednjo vlogo v mokronoški skupini so imeli Tavriski. Bili so keltsko ljudstvo z vodilnim položajem v plemenski zvezi z drugimi keltskimi in nekeltskimi skupinami. Naselbina na območju današnje Vrhnike, ki je ležala na začetku plovne poti po Ljubljanici, je bila v njihovih rokah. Na območju Celja so se interesi Tavriskov stikali z Noriki, keltskim ljudstvom s središči na današnjem avstrijskem Koroškem. Tako Norikom kot Tavriskom so vladali kralji ali knezi in ti so začeli v 2. stoletju pr. n. št. kovati srebrne novce.

Tisoče novcev iz struge reke Savinje pri Celju nakazuje, da je bila ena od kovnic denarja tudi v predrimskem Celju. Takrat je verjetno že obstajalo Noriško kraljestvo, ki je poleg južne in osrednje Avstrije morda segalo tudi na Gorenjsko in do celjske kotline. Noriški kralji so bili v prijateljskih stikih z rimsko državo. Rimska država je bila velesila v vzponu z velikanskimi potrebami po surovinah, zato je v Noriškem kraljestvu, ki je razpolagalo z bogatimi rudniki železove rude, našla zanesljivega gospodarskega in političnega partnerja. Nasprotno so bili Tavriski, ki so obvladovali trgovske poti od Vrhnike do Ljubljane in ob Savi proti Podonavju, vedno sovražno razpoloženi do Rimljanov.

Eno od vozlišč vojaškega in političnega dogajanja v 2. in 1. stoletju pr. n. št. je bila Ljubljanska kotlina. O tem času priča veliko latenskih najdb iz Ljubljanice, med drugim meči in razno orožje, nakit in novci. Vojaško moč Tavriskov je strl Oktavijan, poznejši prvi rimski cesar Avgust, med vojaškim pohodom v Ilirik v letih 35–33 pr. n. št. Takrat so Tavriski izgubili samostojnost, prenehali s kovanjem denarja in priznali rimsko nadoblast.

Bronasta zaponka s podobo človeške glave iz Vinice. (Hrani: Narodni muzej Slovenije. Foto: Tomaž Lauko.)

VINIŠKA SKUPINA

Na jugovzhodu je z mokronoško mejila viniška skupina. Ta se imenuje po kraju Vinica ob Kolpi v Beli krajini, blizu katerega so odkrili grobišče z bogatimi pridatki. Za razliko od preostalih prebivalcev na območju današnje Slovenije v mlajši železni dobi, ki so umrle sežigali na grmadi, so imeli v Vinici drugačen običaj. Moški grobovi so namreč žgani, ženski pa skeletni. Razkošne zaponke, pasne sponse, obeski in igle pričajo o spretnih rokodelcih, ki so zagotavljali izdelke obkolpskim prebivalcem. Ti so imeli svojevrsten okus, saj so na eni strani sledili modi Keltoev, na drugi pa Japodom, starodavnemu predkeltskemu ljudstvu Like in Pounja.

Antični pisci so prebivalce viniške skupine imenovali po reki Kolpi in so jim rekli Kolapijani. Bogastvo iz kolapijanskih grobov kaže, da so živeli v precejšnjem blagostanju. Ukvarjali so se s poljedelstvom in živinorejo ter deloma metalurgijo. Reka Kolpa, plovna v spodnjem toku, je bila vpeta v razvejen promet med tedanjimi skupnostmi. V viniški kot v japonskih skupnostih južno od nje so zelo cenili jantarne izdelke, kar pomeni, da je eden od krakov koridorja jantarne poti, ki je vodila od Baltskega do Jadranskega morja čez ozemlje Slovenije, vodil tudi do Bele krajine.

NOTRANJSKO-KRAŠKA SKUPINA

Prebivalce in dediščino mlajše železne dobe na Notranjskem in Krasu označujemo s pojmom notranjsko-kraška skupina. O njej priča več arheoloških najdišč, med drugimi Šmihel pod Nanosom, Škocjan na Krasu, Socerb na kraškem robu in številne utrjene naselbine na vzpetinah – gradišča med gorama Nanos na severu in Snežnik na jugu.

Obe gori omenjajo antični geografi in zgodovinarji, ki v prvi vrsti izpostavljajo Nanos in prelaz pod njim. To je območje Razdrtega, kjer še danes vodi pomembna avtocestna povezava. Nič drugače ni bilo v železni in rimski dobi, ko jo tod vodila najbližja pot iz Italije v Panonijo. Na prelazu so trčili interesi različnih ljudstev, največkrat pa se omenjajo Karni. Ti so bili keltsko ljudstvo z vodilno vlogo med ljudstvi in plemeni Krasa, Notranjske, Furlanije in Posočja. V njihovih rokah je bil prostor današnjega obmorskega mesta Trst.

Rimljani so že kmalu po ustanovitvi kolonije v Akvileji (183/182 pr. n. št.) želeli zagotoviti nadzor nad prelazom pri Razdrtem. Zato so napadli gradišče na Gradu pri Šmihelu pod Nanosom in ga razrušili. O tem dogodku priča veliko rimskih vojaških najdb. Preostala gradišča Notranjske so Rimljani podjarmili pozneje, v zadnjih desetletjih 1. stoletja pr. n. št.

Med predmeti iz mlajše železne dobe, ki so jih našli na gradišču Ulaka nad Starim trgom pri Ložu, je umetelen obesek pasnega sklepanca s podobo človeške glave. Mojster je poglobitve bronastega predmeta zapolnil z rdečim emajlom. (Hrani: Narodni muzej Slovenije. Foto: Tomaž Lauko.)

Ilustracija prikazuje napad rimske vojske na Grad pri Šmihelu pod Nanosom, gradišče Karnov, ki je nadziralo prelaz pri Razdrtem in prometnico skozi t. i. Postojnska vrata. (Vir: Laharnar, 2018, str. 40, sl. 8.)

IDRIJSKA SKUPINA

Posočje si je po krizi in zlomu halštatske svetolucijske skupine (po Sv. Luciji, nekdanjem imenu za kraj Most na Soči) na koncu 4. stoletja pr. n. št. opomoglo šele v 2. stoletju pr. n. št. Dediščino posoških prebivalcev mlajše železne dobe po najdišču Idrija pri Bači označujemo s pojmom idrijska skupina. Njeni prebivalci so umrle sežigali na grmadi, nato pa pepel pokojnikov in ostanke grmade pokopali v grobne jame ali žare. Posoška posebnost je bila, da so pogrebci polagali v grobove razna orodja.

Srebrni votivni ploščici s Šentviške planote na Tolminskem. Na pravokotni je vtolčeno ime VOTURO.S. VO.L.L.(.)K.NO.S. v venetski pisavi, na okrogli so astralni simboli z upodobitvijo luninega cikla. Posočani so srebrne predmete izdelali s pretapljanjem rimskih srebrnikov, ki so bili v obtoku skupaj s keltskim denarjem od 2. stoletja pr. n. št. naprej. (Hranita: Tolminski muzej in Narodni muzej Slovenije. Foto: Marko Grego in Tomaž Lauko.)

V mlajši železni dobi Posočja so imeli navado umrle pokopavati s poljedelskim in drugim orodjem. Narisani so predmeti iz enega od grobov: 1 lemež (del rala), 3 kopača, 4 lopata in črtalo (del rala). (Vir: Guštin, 1991, str. 121. Risba: Ida Murgelj.)

Te najdbe so pomemben vir podatkov o tem, kako so živeli v tedanjem Posočju. Polja so obdelovali z rali in lopatami, kosili so travo in okopavali vrtove. Življenje v posoških alpskih dolinah in hribih ni bilo lahko. Preživetje skupnosti je bilo odvisno od uspešnega kmetovanja, dobrih letin in zdravih čred. Pri tem so ljudje upali tudi na pomoč bogov, ki so jih častili in se jim priporočali na izbranih, svetih krajih v naravi. Darovali so jim zaponke, nakit, novce, posodje, orodje in orožje. Izstopajo posebne

daritvene ploščice, med njimi sta srebrni, ki so ju našli na Šentviški planoti na Tolminskem.

Nekateri raziskovalci menijo, da je ob Soči živel ljudstvo Ambisontov, katerih ime naj bi odmevalo iz besede Aesontius, antičnem imenu za reko Sočo. Verjetneje pa je, da je tudi v Posočju živel eno od ljudstev Karnov ali ljudstvo pod njihovim vplivom. Posočani so svojo samostojnost izgubili v zadnjih desetletjih pr. n. št., o čemer pričajo sledovi vojaških spopadov med njimi in rimskimi vojaki.

SKLEP

Mlajša železna doba Slovenije obsega zadnja tri stoletja pr. n. št. To je bilo dinamično obdobje, ki so ga v začetku zaznamovali zaton halštatske in uveljavitev latenske kulture, naseljevanje Keltoev iz Panonije in vpadi keltskih skupin iz krajev severno od Alp.

Spremenili so se družbena ureditev, religija, navade in običaji.

Na območju današnje osrednje in vzhodne Slovenije so sčasoma vodilno vlogo prevzeli Tavriski, keltsko ljudstvo, ki je vodilo zvezo več plemen in skupin. Njihovi severni tekmeči so bili keltski Noriki in njihovo kraljestvo, na zahodu so mejili na Karne. Ti so bili vodilno ljudstvo med različnimi skupinami prebivalstva od Primorja do Notranjske in Posočja. Kelti v Beli krajini niso prevladali, ampak je bila ta večinoma v rokah Kolapijanov, ljudstva, sorodnega starodavnim predkeltskim Japodom, gospodarjem Like in doline reke Une.

Kmetovanje je bilo glavni vir preživetja ljudi v mlajši železni dobi. S tem obdobjem povezujemo izum novih poljedelskih in drugih orodij, kot so kosa, lopata, sveder in železna žica. Kelti so bili spretni kovači in rokodelci. Izboljšali so ralo. Keramično posodje so izdelovali na hitrem lončarskem vretenu na nožni pogon. Začeli so kovati srebrne novce, trgovali so med seboj in z oddaljenimi skupnostmi.

Medtem ko so bili Noriki in Noriško kraljestvo vseskozi v dobrih odnosih z Rimsko državo, vzpenjajočo se imperialno silo, so bili Karni in Tavriski z Rimljani večinoma v vojni. Prve je Rim priključil v svoj imperij mirno (leta 15 pr. n. št.), druge je strl v vojaških spopadih.

Keltska imena beremo na rimskih nagrobnikih, kar kaže, da so Kelti dajali pečat krajem na Slovenskem tudi v rimski dobi. Zadnji odmevi Keltoev in njihove kulture pa so se izgubili v stoletjih nastopa krščanstva, velikega preseljevanja ljudstev in rojstva srednjeveške Evrope.

Vojaki rimskega voditelja Oktavijana, ki je pozneje postal prvi rimski cesar Avgust, so strli kljubovalne prebivalce Posočja v 4. desetletju pr. n. št. Na sliki je rimska vojaška oprema (konice katapultnih izstrelkov, puščične osti raznih oblik in žebeljički z vojaških obuval) iz najdišča Grad pri Reki blizu Cerknega. (Hrani: Narodni muzej Slovenije. Foto: Tomaž Lauko.)

VIRI IN LITERATURA

- Božič, D. (1987). Keltska kultura u Jugoslaviji. Zapadna grupa. V: Benac, A. (ur.). *Praistorija jugoslavenskih zemalja. Željezno doba*, 5. Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja, str. 855–897.
- Božič, D. (1999a). Kelti – ljudstvo iz osrčja Evrope. V: Aubelj, B. (ur.). *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*. Ljubljana: Modrijan založba, str. 150–153.
- Božič, D. (1999b). Imenovali so se po Kolpi. V: Aubelj, B. (ur.). *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*. Ljubljana: Modrijan založba, str. 174–176.
- Gabrovec, S. (1966). Srednjelatensko obdobje v Sloveniji (Zur Mittellatènezeit in Slowenien). V: *Arheološki vestnik*, 17, str. 169–242.
- Gaspari, A. (2009). Keltski bojovníci in Ljubljana. V: Turk, P., Istenič, J., Knific, T. in Nabergoj, T. (ur.). *Ljubljana – kulturna dediščina reke*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, str. 68–73.
- Guštin, M. (1984). Prazgodovinski vozovi na ozemlju Jugoslavije (Eisenzeitliche Wagengräber aus dem Gebiet Jugoslawiens). V: Guštin, M. in Pauli, L. (ur.). *Keltski voz*. Brežice: Posavski muzej Brežice, str. 111–132.
- Guštin, M. (1991). Posočje in der jüngeren Eisenzeit (Posočje v mlajši železni dobi). V: *Katalogi in monografije*, 27. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Guštin, M. (2011). On the Celtic tribe of *Taurisci*. V: Guštin, M. in Jevtič, M. (ur.). *The Eastern Celts. The Communities between the Alps and the Black Sea*. Koper, Beograd: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Založba Annales, str. 119–128.
- Istenci, J. (2015). *Rimske zgodbe s stičišča svetov*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Kavur, B. in Lubšina Tušek, M. (2016). *Na stičišču svetov (On the crossroad of worlds)*. Koper: University of Primorska Press.
- Laharnar, B. (2018). Gradišča med Nanosom in Snežnikom. V: Vončina, D. (ur.). *Gradišča v zahodni in osrednji Sloveniji*. Gorjansko: Zavod Krasen Kras, str. 26–47.
- Laharnar, B. in Turk, P. (2017). *Železnodobne zgodbe s stičišča svetov*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Mlinar, M. in Gerbec T. (2011). *Keltskih konj topòt. Najdišče Bizjakova hiša v Kobaridu (Hear the Horses of Celts)*. Tolmin: Tolminski muzej.
- Šašel Kos, M. (1990). Nauportus: antični literarni in epigrafski viri (ancient literary and epigraphical sources). V: Horvat, J. (1990). Nauportus (Vrhnik). *Dela, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede/Opera, Academia scientiarum et artium Slovenica, Classis I: Historia et sociologia*, 33. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, str. 17–33, 143–159.
- Šašel Kos, M. (1997). The End of the Norican Kingdom and the Formation of the Provinces of Noricum and Panonia. V: Djurič, B. in Lazar, I. (ur.). *Akten des IV. Internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens*, Situla, 36. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, str. 21–42.
- Šašel Kos, M. 2010. *Rimsko osvajanje zahodnega Balkana. Ilirik v Apijanovi Ilirski zgodovini*. Zbirka Zgodovinskega časopisa, 41. Ljubljana: Zveza Zgodovinskih društev Slovenije.